

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 1, Article Number: 1C0116

EDUCATION SCIENCES

Received: July 2009

Accepted: January 2010

Series : 1C

ISSN : 1308-7274

© 2010 www.newwsa.com

Handan Asude Başal¹

Meral Taner Derman¹

Pelin Peymi²

Uludag University¹

SHCEK Bursa Yildirim Community Centre²

asubasal@uludag.edu.tr

Bursa-Turkey

**SOKAKTA ÇALIŞTIRILAN ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI, DENETİM ODAĞI VE
UMUTSUZLUK DÜZEYLERİ**

ÖZET

Bu araştırmanın genel amacı, sokakta çalıştırılan çocukların benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeylerini saptamaktır. Çalışmanın amacına uygun olarak örnekleme oluşturan sokakta çalıştırılan ve sokakta çalıştırılmayan iki çocuk grubu, benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeyleri bakımından karşılaştırılmıştır. Araştırmada ölçme araçları olarak, Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, Nowicki-Strickland Çocuklar İçin Denetim Odağı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, sokakta çalıştırılan grupla, sokakta çalıştırılmayan grup arasında benlik saygısı ve benlik saygısının alt boyutları olan; genel benlik saygısı, sosyal benlik saygısı, ev ve aile ilişkileri benlik saygısı ve akademik benlik saygısı puan ortalamaları arasında beklenen fark olmakla birlikte, bu farklılıkların anlamlı sayılabilecek düzeyde yüksek olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sokakta Çalıştırılan Çocuklar,
Benlik Saygısı, Denetim Odağı,
Umutsuzluk Düzeyi, Kişilik Gelişimi

**THE SELF-ESTEEM, LOCUS OF CONTROL AND HOPELESSNESS LEVELS OF CHILDREN
WHO ARE FORCED TO WORK ON THE STREET**

ABSTRACT

The main aim of this study is to determine the self esteem, locus of control, and hopelessness of the children working on the streets. Self Esteem Scale, Locus of Control Scale of Nowicki-Strickland for Children and Beck Hopelessness Scale were used as measurement tools in the study. According to the findings, although there was a difference, at the expected level, between the self esteem, and other sub-dimensions of self esteem, of the children working on the streets and children who are not; it was observed that there wasn't any significant difference between the scores of the sub-dimensions of self esteem which are general self esteem, social self esteem, home and family relations self esteem, and the academic self esteem.

Keywords: Children Who Are Forced To Work On The Street,
Self-Esteem, Locus Of Control, Hopelessness Level,
Development of Personality

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Sokakta yaşayan çocuklar; ailesi ile ilişkisi az olan veya ailesi ile hiç ilişkisi olmayan, ailesi olmayan, evden atılan, evden kaçan ve gününün tamamını sokakta geçirip ihtiyaçlarının tümünü veya önemli bir kısmını sokakta karşılayan 7-18 yaş grubu çocuklardır. Sokakta çalıştırılan çocuklar ise, çoğunlukla aile desteği ve denetimine sahip olup günlerini sokaklarda geçirdikleri halde akşam evlerine dönen, genellikle okul giderlerini ve cep harçlıklarını çıkarmak, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak ya da tek başlarına evlerini geçindirmek için sokaklarda çalışan örneğin; ayakkabı boyacısı, simit, kağıt mendil, sakız, dua vb. satıcısı, karton, teneke vb. toplayıcısı, tartıcı ve dilencilik yapan çocuklardır. Ancak, her an sokakta çalıştırılan çocuklar sokakta yaşayan çocuklar konumuna gelebilir.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan 2002 yılı I. dönem Hane Halkı İş Gücü Anketi sonuçlarına göre; Türkiye'de 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların toplam sayısı 719 bin olarak saptanmıştır. Bu çocukların %42,3'ü yani 304 bin çocuk, şehir merkezlerinde çalışmakta ve bunların %61,5'ini de erkek çocuklar oluşturmaktadır.

Türkiye'de sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar diğer çocuk konularına göre çok daha popüler ve herkes tarafından en azından duyulmuş bir konu olmasına rağmen; bu konuda yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle 1950'lerden itibaren Türkiye'deki iç göçe bağlı olarak çok sayıda aile ve çocukları kırsal kesimden kente göç etmiş ve şehirlerde ekonomik zorluklar nedeniyle sokaklarda çalışan ve yaşayan çocukların sayısında büyük artışlar olmuştur. Ekonomik sıkıntının ülke genelinde yaşandığı diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi bizde de bu problem beraberinde sokağa itilen çocuk sayısında artışı getirmiştir. Ancak bu konuda yapılan araştırmaların ve durum tespitinin çok yetersiz olduğu da izlenmektedir. Bu durum, şimdiye kadar yapılan çalışmaların belli bir sistematik içinde olmayışı ve sürekliliği olmayan, sadece o günü kurtarmaya yönelik çalışmalar olmasına bağlayabiliriz. Yine de son yıllarda, global olmasa da küçük ölçekli çalışmaların yapılmaya başlandığı dikkati çekmektedir (Polat, 2002).

Baştaymaz (1990) tarafından, Bursa'da çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada informal sektörde ve informal çıraklık sistemi içinde yer alan 6-15 yaş grubundaki 249 çocuk ile görüşülmüş ve enformel sektörde çalışan çocukların; seyyar gıda ve seyyar gıda dışı mallar satanlar, seyyar hizmet üretkenler ile eski hurda eşya ve maddeler toplayanlar, oto tamir atölyelerinde çırak olarak çalışanlar, küçük çaplı üretim yapan sanayide çalışan çıraklar, küçük ticaretle uğraşan işyerlerindeki çırak tezgahhtarlar oldukları görülmüştür.

Genellikle araştırmalardan elde edilen bulgulara bakıldığında, sokakta çalışan çocuklarının çoğunluğunun 11-15 yaş grubundaki çocuklardan oluştuğu söylenebilir. Çocukların cinsiyetleri konusunda yapılan araştırmaların, genellikle erkek çocuklar üzerinde yapılmış olması nedeni ile bir sonuç alınamamaktadır. Ancak, genellikle araştırma sonuçları, sokakta çalışan kız çocuklarının erkeklere oranla daha az sayıda olduğunu göstermektedir (Küntay, 1993, İlik ve Türkmen, 1994: Akt. Polat, 2002; Altıntaş, 2003; Öztürk, 2007).

Konaç'ın 1992 yılında yaptığı durum saptama kapsamlı çalışma sokakta çalışan çocukların genel özelliklerini vermesi bakımından önemli bir çalışmadır. Bu çalışma ile Konaç, Ankara'da okula giden çocukların arasında çalışan çocukların oranlarını belirlemek ve sokakta çalışan çocukların özelliklerini çalışmayan yaşıtlarıyla karşılaştırarak incelemeyi amaçlamıştır. 6-15 yaş arasında ilkökul, ortaokul ve liseye devam eden çocuklardan 665 kişilik temsili bir

örneklem üzerinde yapılan bu araştırmada, bu çocukların %21'inin düzenli olarak çalıştıkları ve bunların büyük çoğunluğunun da sokakta çalıştıkları belirlenmiştir. Çalıştığı belirlenen 140 çocuk ile yaş ve sosyoekonomik düzey açısından eşitlenen 140 kişilik çalışmayan çocuklardan oluşan bir grup, bazı özellikler bakımından karşılaştırılmıştır. Bu araştırma Ankara ve İzmir sokaklarında çalışan çocuklarla yapılan alan araştırmalarının sonuçlarıyla karşılaştırarak aşağıdaki şekilde özetlenmeye çalışılmıştır:

Her iki kentte de, çocukların çoğu ergenlik öncesi ya da ergenliğin ilk döneminde bulunmaktadır. İzmir örneğinde en büyük yığılma 11-15 yaş (%46) grubunda, Ankara'da ise 13-15 (%57) yaş grubundadır. Ayrıca, her iki kentte de 8-10 yaşları arasında birçok çocuğun da sokakta çalışmakta olduğu görülmüştür. Yine iki kentte de çocukların %15 kadarı sokakta çalışmaya 8 yaşından daha küçükken başlamış olduklarını belirtmişlerdir. Sokakta var oluşun bu kadar erken yaşlarda başlamış olması, bu çocukların sokakta karşılaşabilecekleri tehlikelerle çok küçük yaşta kendilerini korumaktan ve savunmaktan aciz durumda iken karşılaşmaları, alınması gereken önlemlerde gecikmemesi gereğini daha iyi vurgulamaktadır. Her iki kentte de çocukların tümüne yakınının erkek olduğu görülmüştür.

Gerek İzmir'de (%89), gerekse Ankara'da (%82) çocukların çoğunluğunun parçalanmamış ailelerden geldikleri ve aileleriyle birlikte yaşamakta oldukları görülmüştür. Her ne kadar bazı çocuklar bu kentlerde doğmuş bulunsalar da Ankara'daki ailelerin %26'sının, İzmir'dekilerin ise %40'ının, bu kentlere 5 yıldan daha kısa bir zaman önce göç etmiş oldukları görülmüştür.

Çocuklardan ailelerinin gelirlerini yeterli bir biçimde öğrenebilmek mümkün olmamışsa da ana-babaların eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu görülmüştür. Her iki kentte de babaların büyük çoğunluğunun ilkökul mezunu ya da ilkökuldan terk oldukları, annelerin yarısından fazlasının ise hiç okula gitmedikleri dikkati çekmiştir. Her iki kentte de küçük yaşlardaki bu çocuklar, sokakta çalıştıkları halde, annelerinin %90'dan fazlasının ev dışında çalışmadıkları belirtilmiştir. İzmir'deki babaların %44'ünün de halihazırda işsiz oldukları görülmüştür.

Ankara'da %65.7, İzmir'de %36 olmak üzere, her iki örnekte de çocukların önemli bir bölümünün halihazırda okula da devam ettikleri anlaşılmış, ancak bu oranlarda ilkökula gidenlerin ağırlıkta olduğu, ortaokula devam edenlerin çok daha az sayıda oldukları görülmüştür. Okulu bırakanlara neden bıraktıkları sorulduğunda sıklıkla verilen yanıt, para kazanma zorunluluğu ve okul için gereken masrafları karşılayamama olmuştur.

Ankara örneğindeki çocukların en büyük oranının (%39) sokakta simit, balon ve çiklet satanlardan oluştuğu ve bunu ayakkabı boyacılarının izlediği, İzmir de ise ilk sırada ayakkabı boyacılarının bulunduğu (%53) ve daha sonra satıcıların (%32) geldiği görülmüştür. Her iki kentte de bunları izleyen kategoriler hamallar, otoparkta çalışanlar ve dilenenlerdir.

Her iki araştırma da çocukların önemli bir bölümünün sokakta her gün (Ankara'da %37, İzmir'de %59) çalışmakta olduklarını göstermiştir; diğerlerinin ise hafta sonu ve tatillerde çalıştıkları anlaşılmıştır. Her iki kentte de çocukların günlük çalışma sürelerinin uzunluğu dikkati çekmiş, İzmir'dekilerin yarısından fazlası, Ankara'dakilerin ise %70'i günde 8 saatin üzerinde çalışmakta oldukları görülmüştür. Halbuki iş Kanununda çocukların günlük çalışma saatlerinin 7,5 saati aşamayacağı, okula gidenler için okulda geçen sürenin de buna dahil olduğu hükmü bulunmaktadır. Her iki kentte de çocukların büyük bir

çoğunluğu kazançlarının tümünü ya da büyük bir bölümünü ailelerine verdiğini söylemişlerdir.

Çocuklara sigara, içki ve uyuşturucu gibi maddeleri kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda; İzmir grubunun %20'si, Ankara grubunun da %25'i düzenli olarak sigara kullandıklarını, her iki kentte de %6 kadarı alkol kullanıldığını ifade etmiştir. Esrar denediklerini söyleyenlerin oranı ise Ankara'da %4,7, İzmir'de ise %1 civarındadır.

Atauz (1990) tarafından Şanlıurfa'da yapılan araştırma sonuçlarında ise kötü alışkanlıkların en az "sokakta çalışan çocuklar" arasında olduğu, "sokakta yaşayan çocuklar" arasında ise sigara kullanımının yoğun olduğu ve alkollü içeceklerin de tüketildiği görülmüş ve bir üçüncü grup olan "sokağın çocukları" arasında ise bally koklayanların oranının fazla olduğu saptanmıştır.

Yapılan çalışmalar; İzmir ve Ankara kentleri sokaklarındaki çocukların büyük bir bölümünün "sokakta çalışan çocuklar" olduklarını, aralarında örneğin Unicef'in (1986) sınıflamasına göre "sokak ya da sokağın çocukları" kategorisine girenlerin sayılarının son derece az olduğunu göstermektedir. Ancak bu çocuklar arasında ailesi ile iletişimleri ve aile etkileşimleri sağlıklı olanlar olduğu gibi, bu ilişkileri zayıflamakta olanlar, hatta kopmak üzere olanlar da vardır. Bazılarının ailelerinde ise alkol, uyuşturucu bağımlısı olan, kendileri suç işleyen veya çocuklarını suç işlemeye teşvik eden kimseler de bulunmaktadır.

Bursa Çocuk ve Gençlik Merkezi tarafından 2002 yılında sokakta çalışan çocukların profilini saptamaya yönelik bir durum tespit çalışması sonuçlarına göre; bu çocukların çoğunluğu yani %97,1'i erkek olup, 12-14 yaşları arasında bulunmaktadır. Yapılan araştırma, Bursa'da 18 yaşını doldurmamış sokakta çalışan; ayakkabı boyacılığı, simit, mendil, sakız, dua, şeker vb. satıcılığı, araba camı siliciliği, tartıcılık, dilencilik ve palyaçoluk yaparak para kazanan çocuklar olarak sınırlandırılmıştır. Yapılan alan araştırması sonucunda toplam 451 çocuğa ulaşılmış ve ulaşılan 451 çocuk arasında 126'sının, kendisi dışında sokakta çalışan kardeşlerinin olduğu ve çalışan kardeş sayısının da toplam 152 olduğu tespit edilmiştir. Böylece araştırma sonucunda sokakta çalışan 451 çocuk hakkında doğrudan, 152 çocuk hakkında dolaylı olmak üzere toplam 603 çocuk hakkında bilgi elde edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, çocukların büyük bir çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumludur. Ancak, Bursa doğumlu olan çocukların ailelerinin çoğunluğu (%98) ise başka illerden göç eden ailelerdir. Çocukların çoğunluğunun 12-14 yaş arasında oldukları da gözönüne alındığında, yaklaşık 10-14 yıllık bir göç mazileri oldukları söylenebilir. Bu durumda ailelerin ekonomik sorunlarını çözememiş oldukları ve çocuklarını çalıştırarak sorunlarına çözüm üretmeye çalıştıkları söylenebilir.

Çocukların annelerinin %59,8'nin okuma yazması bulunmamakta ve %90,7'si ev hanımıdır. Babalarının ise %52,8'i ilkokul mezunu olup, bunu okur-yazar olmayanlar izlemektedir. Aynı zamanda babaların %25,5'i işsizdir ve çalışanların da işleri büyük bir oranda geçici, vasıfsız işlerdir. Bu ailelerin sahip oldukları çocuk sayıları ise ortalama 3-7 arasındadır.

Çocukların ailelerinin aylık gelirleri çocuklardan alınan bilgiler doğrultusunda ortalama 150-400 milyon TL. arasındadır. Yeterli sosyal güvenliğe sahip olmayan bu ailelerin %40,4'ünün kirada oturdukları ve kiralarının da 50-100 milyon civarında olduğu göz önüne alındığında sosyo-ekonomik durum bakımından yetersiz oldukları açıkça görülmektedir. Yoksulluk sınırınının 1 milyar TL.'yi aştığı günümüzde ailelerin "yoksul altı" sınıflaması içinde yer aldığını söylemek

abartılı olmayacaktır. Ailelerin sosyo-ekonomik durumunun yetersizliği, ailede sokakta çalıştırılan çocuk sayısını da arttırmaktadır. Nitekim, 126 çocuğun kendisi dışında sokakta çalışan kardeşlerinin olduğu bunların sayısının da toplam 152 olduğu saptanmıştır. Bu çocukların da yaş ortalaması 12-14 olup, çoğunluğunu ilköğretim öğrencileri oluşturmaktadır.

Çocukların çalışma durumlarına baktığımızda %54,1'inin ayakkabı boyacısı olduğu ve bunu sırasıyla kağıt mendil, dua, sakız, simit vb. satıcılığının izlediği görülmektedir. Çocuklar ortalama 1,5-3 yıldır sokakta çalışmaktadırlar. Bunun haricinde çalışmaya bir hafta önce başlayanlar olduğu gibi (bu çocukların sokakta çalıştırılma sürecinin devamını göstermesi açısından önemlidir) çalışmaya başlayalı 5 yıldan fazla olanlar da vardır. Çocukların yaş dağılımının ortalama 12-14 yaş olduğu hatırlandığında çalışmaya başlama yaşının 9-10 yaş olduğu görülmektedir. Çocukların çalışma saatleri ise, ilköğretim öğrencilerinin çoğunlukta olması nedeniyle genellikle okul saatleri dışında yarım gün ve tatil günlerindedir. Bu durum, çocukların okula gitmek dışında ders çalışma gibi eğitim faaliyetlerini gerçekleştirecekleri yeterli zamanları olmadığı sonucuna getirmektedir.

Literatürde yukarıdaki araştırmalara benzer sonuçlar içeren çeşitli araştırmalar mevcuttur (Alp ve arkadaşları, 2000; Çırak ve Çivitçi, 2004; Şişman, 2004; Aybek ve Çelik, 2005; Özalpuk, 2006; Bilgin, 2009).

1.1. Sokakta Çalıştırılan Çocuklar ve Benlik Saygısı (Children Who are Forced to Work on the Street and Self-Esteem)

Benlik, bireyin kişiliğine ilişkin kendi kanı ve görüşlerinden oluşmaktadır. Benlik, kişiliği çok etkilemekle beraber kişilikten farklı bir anlam taşımaktadır. Bu karmaşık kavram çözümlendiğinde benlik; "Ben neyim?, Ben ne yapabilirim?, Benim için hayatta ne değerlidir?, Hayattan ne istiyorum?" sorularının cevaplarını içermektedir.

Bir çocuk kendisi ile ilgili özellikleri algılamaya ve bu algıları yorumlamaya başladığından itibaren, kendi özellikleri hakkında bir kanı oluşturmaya başlar. Birey fiziksel, duygusal, zihinsel ve psiko-motor özellikleri konusunda ifadeler kullanır: "Ben buyum, ben yetenekliyim" gibi. Arseven'e (1986) göre, bu ifadelerden her biri bireyin kendisi hakkındaki görüşünü, yani kendisi hakkında geliştirdiği kanısını yansıtmaktadır. Bireyin kendisi hakkında oluşturduğu bu kanıya benlik tasarımı denilmektedir. Kısaca benlik; bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargıları, istek ve ideallerine ilişkin kanılarının dinamik bir örüntüsüdür (Baymur,1985).

Benlik, çocuğun doğumundan itibaren başından geçen sayısız olaylarla, çevresinde ilişkide bulunduğu kişilerin etkisiyle yavaş yavaş oluşur. Çocuğun çevresindeki ana baba, kardeş, akran ve öğretmenlerin ona karşı tepkileri benliğin içeriğini etkilemektedir. Bir insan ne kadar kendi benlik tasarımına uygun davranabilirse, kendisini o kadar rahat hisseder. Bireyin kendi değer yargıları ve ideallerine uygun davranmak insanın kendine olan saygısını, güvenini ve mutluluğunu artırır (Baymur, 1976).

Kendine saygı, öz güven ya da benlik saygısı, Coopersmith (1967: akt. Dönmez, 1985) tarafından "bireyin kendisini yetenekli, önemli, başarılı ve değerli biri olarak algılama derecesi" olarak tanımlanmıştır. Bireyin kendisini bu açılardan yeterli bir birey olarak değerlendirmesi eğilimi de olumlu bir kişilik özelliği sayılmaktadır. Kendilerine saygı duyan kişiler, kendilerine olumlu bir açıdan bakarak kendilerini saygıya ve kabul edilmeye değer önemli ve

yararlı kişiler olarak algılamak eğilimindedirler. Diğer taraftan, kendilerine olumsuz açıdan bakanlar ya da kendilerine saygıları düşük olanlar, kendilerini pek önemli olmayan, sevilebilir özelliklerden yoksun, kendilerine ve yeteneklerine güvenemeyen kişiler olarak görmek eğilimindedirler. Dolayısıyla, bireyin kendini olumlu bir açıdan görerek kendine saygı duygusu ya da benlik saygısı geliştirmesi kendi başına değerli bir sonuçtur.

Kendine saygı ya da benlik saygısını konu alan araştırmaların bir bölümü çocuk ve yetişkinlerde düşük ve yüksek benlik saygısının etki ve amaçlarını, bir bölümü de öz güven gelişmesini pekiştiren ya da bu gelişime ket vuran etkenler üzerinde yoğunlaşmıştır (Onur, 1984).

Düşük kendine saygı ya da benlik saygısı ile birlikte görülen kişilik özellikleri; kendini yetersiz, değersiz, başarıları ne olursa olsun önemsiz bulma, durumunu düzeltmek için gerekli güçten yoksun hissetme (Wylie, 1961), içine kapanık, ürkek ve silik (Coopersmith, 1967) bir kişiliğe sahip olma olarak belirtilebilir. Yüksek kendine saygı ya da benlik saygısı ile birlikte görülen kişilik özellikleri ise rahat, esnek, yeni düşüncelere açık olma (Mcguire, 1968), kişiler arası ilişkilerde başarılı, aktif, girişken (Leonard, 1973) olmak olarak belirtilebilir (Akt. Onur, 1984).

Backman ve Gecas (1970: akt. Güçray, 1989), çocuğun diğer kişiler tarafından nasıl değerlendirildiğini fark etmesi ve ilk öz değer kazanımının aile içinde olduğu, dolayısıyla ailenin benlik saygısının gelişimindeki yerinin çok güçlü olduğunu belirtmektedir.

Çocukta benlik saygısı gelişimini etkileyen faktörler ya da benlik saygısının ön koşullarını saptamak amacıyla yapılan çalışmalar genellikle, çevre özellikleri, aile atmosferi ve ana baba tutumları üzerinde yoğunlaşmıştır (Onur, 1984).

1.2. Sokakta Çalıştırılan Çocuklar ve Denetim Odağı (Children Who are Forced to Work on the Street and Locus of Control)

İnsanlarda, iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz kendilerine olanların kaynağına ilişkin iki genel eğilimden birinin ağırlık kazandığı görülmektedir (Rotter, 1954; Rotter, Chance ve Phares, 1972). Eğer, genel anlamda, kişinin yaşadığı ya da yaşaması olası olumlu olayları ödüller, olumsuzlukları da cezalar olarak adlandırırsak; bu eğilimlerden biri; ödül ve cezaların kişinin dışındaki başka güçlerce yönetildiği, denetlendiği ya da uygulandığı, ödülleri oluşturup cezalardan kaçınma konusunda kişisel çabaların etkili olmayacağı doğrultusunda genel bir beklenti; öteki ise, ödül ve cezaların büyük ölçüde kişinin kendi eseri olduğu, bunların ortaya çıkışında daha çok kendi davranışlarının etken olacağı doğrultusunda diğer bir genel beklentidir. Kısaca, insanlar kendilerine olanların sorumluluğunu kendilerine ya da şans, talih, kader, kısmet ve benzerleri gibi kendileri dışındaki güçlere yüklemek eğiliminde olabilirler. Ödül ve cezaları denetleyen güç ya da odak kişinin içinde ya da dışında algılanabilir. Rotter (1966) bu gücün kaynaklandığı yere denetim odağı adını vermiştir. Burada sözünü ettiğimiz ilk eğilimden dışsal denetim odağı, bu eğilimi taşıyan kişilerden de, aynı anlama gelmek üzere dıştan denetimliler, dıştan kontrollüler ya da dış odaklılar olarak; ikinci eğilimden içsel denetim odağı, bu eğilimin ağır bastığı kişilerden de yine aynı anlama gelmek üzere, içten denetimliler, içten kontrollüler ya da iç odaklılar olarak söz edilecektir.

Denetim odağı kavramı Rotter'in (1954) geliştirdiği toplumsal öğrenme kuramından kaynaklanmıştır. Bu kuram çağdaş psikolojideki farklı fakat önemli iki kuramsal yaklaşımı-davranışçı kuramla bilişsel

kuramı bağdaştırmaya çalışan küçük çapta bir kuramdır. Toplumsal öğrenme kuramına göre davranış; (1) sonuçlarının ne olacağına ilişkin beklentiler, (2) gerçekleşen sonuçları ve (3) davranış sırasındaki psikolojik koşulların ortak bir işlevidir. Diğer bir deyişle, davranış üç değişkenin işlevi olarak görülmektedir. Denetim odağı işte bu üç değişkenden yalnızca biri ile, kişinin davranışının sonuçlarının ne olacağına ilişkin olarak geliştirdiği beklentilerle ilgilidir. Bu beklentiler, kişi açısından ya "ödül ve cezalar, daha genel bir deyişle, bana olanlar üzerinde kendi davranışlarımdan, çabalarımdan çok benim dışımdaki güçler etkilidir" ya da bunun tam tersi biçiminde bir beklenti olacaktır. Bunlardan birinin ya da diğerinin kişide ağırlık kazanmış olması, karşılaştığı bir çok durumda onun önünde bulunan davranışsal seçeneklerden hangisini yeğleyeceği üzerinde etkili olacaktır. Örneğin, bir öğrenci okulda aldığı notlarla kendi çabaları arasında bir bağlantısızlık algılıyorsa ve aldığı notların yalnızca öğretmenlerinin inisiyatifine bağlı olduğuna inanıyorsa, bu onun derslerine çalışma ya da çalışmama seçeneklerinden büyük bir olasılıkla ikincisini yeğlemesine neden olabilecektir. En azından çaba harcama doğrultusunda bir girişimi gereksiz bulabilecektir. Görüldüğü gibi, kişilerin kafalarında oluşturdukları genelleşmiş beklentiler kişilerin aynı durum karşısında farklı davranışlarına neden olabilmektedir (Başal, 1983).

Denetim Odağının değişik pek çok psikolojik değişkenle ilişkisi araştırılmış ve araştırılmaktadır. Genel bir fikir vermeleri açısından bu araştırmalardan bazılarını kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Lefcourt'un (1976) belirttiğine göre, Coleman ve arkadaşları (1966) denetim odağı ile okul başarısı arasında bir ilişki olduğunu saptamışlar ve akademik başarılarının kendi çabalarına bağlı olduğuna inanan çocukların inanmayanlardan akademik olarak daha başarılı olduklarını belirtmişlerdir. Crandall, Katkovsky ve Crandall'ın (1965) yapmış oldukları araştırma sonuçları da içten denetimlilikle karne notları arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. Strickland'ın (1977) belirttiğine göre Waters'da okul başarısı dışında içten denetimli çocukların dıştan denetimli çocuklara göre, yetenek gerektiren davranışlara girişmeye daha çok eğilimli olduklarını ortaya çıkardı. Waters'ın araştırmasında, 4 ve 5. sınıf içten denetimli erkek öğrencilerin, kendilerine başarımlarının yeteneğe bağlı olduğu söylenen zor ve zaman alıcı çalışmalarda, dıştan denetimlilere göre, daha çok ısrarlı oldukları bulunmuştur. Oysa dıştan denetimliler başarımlarının şansa dayalı olduğu belirtilen çalışmalarda daha ısrarlı olmuşlardır.

Öte yandan, başarı ve başarısızlıkların sorumluluğunu içten denetimliler kendi yetenek ve çabalarında ararken, dıştan denetimliler bu sorumluluğu dış etkenlerde aramak eğiliminde görünmektedirler (Davis ve Davis, 1972).

Cherulnik ve Citrin (1974) bulgularına göre; içten denetimliler dıştan denetimlilere göre, yalnızca toplumsal etkiye daha fazla direnç göstermekle kalmayıp, kişisel özgürlük kaybına karşı daha güçlü tepki göstermektedirler. Bağımsızlıklarını kanıtlarcasına, dıştan gelen etkiyi yok sayar biçimde davranarak, içten denetimli denekler "ipleri kendi ellerinde tutmak" istemektedirler.

1.3. Sokakta Çalıştırılan Çocuklar ve Umutsuzluk (Children Who are Forced to Work on the Street and Hopelessness)

Umutsuzluk, bireyin geleceğe yönelik olumsuz beklentilere sahip olması olarak tanımlanabilir.

Umutsuzluk ve yalnızlık gibi risk etkenleri, araştırmacılar tarafından uzun yıllar araştırılmaktadır. Eğer, bireyin yaşama bakış

tarzı umutsuzluklarla doluyorsa, intihar riskinin arttığı da belirtilmektedir (Durak, 2005). İntiharda risk etkenlerini araştıran çalışmalar; hastalık, aile içi şiddet, sıkıntı verici yaşam olayları ve kötü madde kullanımı gibi bazı etkenler üzerinde durmuştur. Özellikle erişkin hastalarla yapılan çalışmalar, umutsuzluk ve intihar girişimi arasında ilişki olduğunu göstermiştir (Sayar, Öztürk ve Acar, 2000).

Ekşi, Otrar ve Yukay (2003) tarafından 13-16 yaş grubundaki ilköğretim 7-8 ve lise 1. sınıf öğrencisi 207 çocuk üzerinde yapılan bir araştırma ile öğrencilerin benlik saygısı ve umutsuzluk düzeyleri sosyo-ekonomik düzey açısından incelenmiştir. Araştırmaya göre, ailesinin gelir düzeyini "alt grup"ta algılayan öğrenciler ile babası ilköğretim ve altında eğitim düzeyinde olan öğrencilerin, babaları üniversite mezunu olan öğrencilere göre daha umutsuz oldukları görülmüştür. Genel olarak düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan ergenler, yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olan ergenlere göre; daha fazla geleceğe ilişkin motivasyon kaybı yaşamaktadırlar. Araştırma sonuçlarının çarpıcı bir bulgusu da umutsuzluk düzeyinin yükselmesiyle birlikte özsaygının da azaldığı yönündedir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEM (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu araştırmanın genel amacı, sokakta çalıştırılan çocukların benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeylerini saptamaktır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki üç beklentinin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır.

- Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, benlik saygılarının düşük olmaları,
 - o Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, genel benlik saygılarının düşük olmaları,
 - o Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, sosyal benlik saygılarının düşük olmaları,
 - o Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, akademik benlik saygılarının düşük olmaları,
 - o Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, ev-aile ilişkileri benlik saygılarının düşük olmaları,
- Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, daha dıştan denetimli olmaları,
- Sokakta çalıştırılan çocukların, sokakta çalıştırılmayan yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında, anlamlı ölçüde, umutsuzluk düzeylerinin düşük olmaları beklenebilir.

Sokakta çalıştırılan çocuklar, çok sık gündeme gelmesine rağmen bu çocukların bazı kişilik özelliklerini ortaya koyan araştırmalar pek rastlanmamaktadır. Genellikle, bu çocuklara ilişkin araştırmalar durumu saptamaya yönelik araştırmalar olup, sokakta çalışıyor olmanın bazı psikolojik değişkenlerle ilişkisini saptamaya yönelik araştırmaya az rastlanmaktadır. Bu bakımdan bu araştırmanın, ülkemizde bu alanda bilgi birikimine katkıda bulunabileceği ve sonuçların kurum ve aileler için bilgi verici olacağı düşünülmektedir.

Sokakta çalıştırılan çocuklarla sokakta çalıştırılmayan çocuklar karşılaştırıldığında, bazı psikolojik değişkenler bakımından sokakta çalıştırılmayan çocuklar lehine ve sokakta çalıştırılan çocuklar aleyhine anlamlı bir farklılık varsa, sokakta çalıştırılan çocuklar

için, ilgili kurum ve kişilerin önlemler almaları ve gerekli çalışmalara ağırlık vermesi önem kazanacaktır.

Bu araştırma sonucunda elde edilecek bulguların, sokakta çalıştırılan çocuklarla ilgili araştırmalara katkıda bulunacağı, ayrıca sonuçlarının bu çocuklara ve ailelere yapılacak psikolojik yardımların planlanmasında yardımcı olacağı düşünülmüştür.

3. YÖNTEM (METHOD)

Bu araştırmada, yukarıda verilen denenceleri yanıtlamak amacı ile deneysel bir yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın genel amacına uygun olarak ve araştırma denencelerine bağlı olarak örnekleme oluşturan iki çocuk grubu (sokakta çalıştırılan çocuklar ve sokakta çalıştırılmayan çocuklar) benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeyi bakımından karşılaştırılmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında problemle ilgili olarak literatür taraması yapılmış ve ilişkili değişik araştırma ve bulguların bir özeti verilmiştir. Ayrıca, araştırmada kullanılacak ölçme araçlarının seçiminde de bu aşamadaki bulgulardan yararlanılmıştır.

3.1. Örneklem (The Sample of Study)

Araştırma evrenini; Bursa İli sınırları içinde sokakta çalıştırılan çocuklar ile sokakta çalıştırılmayan çocuklar oluşturmaktadır.

2002 yılında Bursa Çocuk ve Gençlik Merkezi tarafından Sokakta Çalışan Çocuklarla ilgili yapılan alan araştırması kapsamında, sokakta çalışan 451 çocuk saptanmıştır. Araştırma örneğine giren 25 çocuk bu çocuklar arasından tesadüfî örnekleme yoluyla seçilmiştir.

Sokakta çalıştırılmayan 25 çocuk ise eşleştirme yoluyla, sokakta çalıştırılan çocuklarla aynı çevrede oturan ve aynı sosyo-ekonomik düzey ailelerden gelen, aynı yaşlarda sadece aileleri tarafından sokakta çalıştırılmayan çocuklar arasından eşitlenerek seçilmiştir. Böylece, araştırma kapsamına alınan örnekleme 25'i sokakta çalıştırılan, 25'i de sokakta çalıştırılmayan toplam 50 çocuk oluşturmaktadır.

3.2. Veri Toplama Araçları (Instruments)

3.2.1. Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (Coopersmith Self-Esstem Scale)

Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, Coopersmith tarafından 8-10 yaş çocukları için geliştirilmiş olup, çocuğun kendi kendisini bireysel olarak değerlendirmesini sağlayan benlik saygısı ölçeklerinden biridir. 58 Maddeden oluşan ölçeğin, toplam benlik saygısının yanı sıra genel, sosyal, akademik, ev ve aileye ilişkin benlik saygılarını ölçen alt ölçekleri ile yalan ölçeği de bulunmaktadır (Pişkin, 1996).

Ölçek, dünyada en çok kullanılan benlik saygısı ölçeklerinden olması dolayısıyla, farklı sosyoekonomik düzeyleri kapsayan farklı kültürlerde uygulanmış ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları eğitim ve klinik amaçlı olarak yapılmıştır. Türkiye'de de ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Pişkin (1996) tarafından yapılmıştır.

Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği, çocuklar tarafından her madde için "Bana uygun" ve "Bana uygun değil" seçeneklerinden kendileri için uygun olan birini işaretlemeleri ile doldurulmakta olup, maddelerin bir kısmı "Bana uygun" bir kısmı ise "Bana uygun değil" seçenekleri ile puan almaktadır. Her uygun seçenek "1" puandır. Ancak, ölçekte yer alan "8" madde yalan ölçeği ile ilgili maddeler olup puanlamaya dahil edilmemektedir.

Ölçeğin alt ölçekleri; genel benlik saygısı, sosyal benlik saygısı, akademik benlik saygısı, ev-aile ilişkileri benlik saygısı ve yalan ölçekleridir.

Tüm Alt ölçeklerden alınan puanların toplamı "Toplam Benlik Saygısı" puanını vermektedir. Elde edilebilecek en yüksek Toplam Benlik Saygısı puanı 50 olmaktadır.

3.2.2. Nowicki-Strickland Çocuklar İçin Denetim Odağı Ölçeği (Nowicki-Strickland Locus of Control Scale for Children)

Türkiye'de çocukların denetim odağını değerlendirmek için geliştirilen bir ölçek bulunmamaktadır. Araştırmada, A.B.D.'de geliştirilen denetim odağı ölçeklerinden amaca en uygun olduğu düşünülen geçerliği ve güvenilirliği oldukça yüksek "Çocuklar İçin Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği" kullanılmıştır. Denetim odağı ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirlik değerlendirmesinde MacDonald (1973), bu ölçeğe öncelik vermektedir. Ölçek, Türkiye'de diğer araştırmacılar tarafından da kullanılmıştır (Kağıtçıbaşı, 1972; Dönmez, 1985; Başal ve Dönmez, 1984; Başal, 1992).

Nowicki ve Strickland, Çocuklar İçin Denetim Odağı Ölçeğini 1969 yılında geliştirmişler ve 1973 yılında da yayınlamışlardır. Ölçek, İlkokul 3. ve 5. sınıf öğrencilerinin düzeylerine uygun olarak geliştirilmiştir. Ölçek, "evet" ya da "hayır" karşılıklarından birinin seçimini gerektiren, 40 maddeden oluşan bir kağıt kalem testidir. Aracın maddeleri; kişiler arası ilişkiler, bağımlılık, başarı ve güdülenme ile ilgili davranışları betimlemektedir (Synder, 1980).

Çocuklar İçin Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği'nin puanlanması, denetim odağını dışta algılama doğrultusunda yanıtlanan maddelerin toplanmasını gerektirmektedir. Yüksek puanlar denetim odağının dışta algılandığını, düşük puanlar ise içte algılandığını göstermektedir (Nowicki ve Strickland, 1973).

3.2.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği (Beck Hopelessness Scale)

Bu araştırmada çocukların umutsuzluk düzeylerini belirlemek için Beck ve arkadaşları (1974) tarafından geliştirilen ve Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Seber (1991) ve Durak (1994) tarafından yapılan "Beck Umutsuzluk Ölçeği" kullanılmıştır. Beck Umutsuzluk Ölçeği; bireyin geleceğe yönelik karamsarlık derecesi ve geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini ölçen, 20 maddelik kendini değerlendirme türü bir ölçektir.

Puan aralığı 0-20 arasında olan ölçeğin uygulanmasında, bireyden kendisi için uygun olan ifadeleri "doğru", uygun olmayanları ise "yanlış" olarak işaretlemesi istenmektedir. Maddelerin 11'inde "evet", 9'unda da "hayır" seçeneği 1 puan almaktadır. Ölçeğin uygulanması sonucu alınan puan yükseldikçe, bireyin umutsuzluk düzeyinin de yükseldiği varsayılmaktadır (Beck, 1974; Durak, 1994).

3.2.4. Ölçeklerin Uygulanması (Practises of Scales)

Araştırmanın uygulamalarına başlamadan önce, Bursa İli Sosyal Hizmetler Müdürlüğünden gerekli izin sağlanmış, ayrıca, alt sosyo-ekonomik düzey ailelerden gelen çocukların ailelerinden de gerekli izin alınmıştır. Ölçeklerin uygulamasına geçilmeden deneklere ilişkin cinsiyet, yaş, doğum tarihi ve yeri, ana babanın eğitim durumu, ailenin ekonomik düzeyine ait bilgiler; İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğünden, ailelerinden ve çocukların kendilerinden sorularak, kayıtlar incelenerek araştırmacılar tarafından toplanmıştır.

Ölçeğin uygulanması aşamasında, uygulama tarihleri önceden belirlenmiş ve belirtilen tarihlerde, araştırma kapsamına giren

çocukların evlerine gidilerek denekler boş bir odaya alınmış ve ölçekler sırasıyla, araştırmacılar tarafından uygulanmıştır.

Ölçeklerin uygulanmasına ilişkin açıklamalar okunmadan önce, araştırma hakkında deneklere seviyelerine uygun bilgi verilmiş ve onun ne yapacağı belirtilmiştir. Her denekten, uygulanacak her ölçeğin maddelerini okuyarak, her maddenin altındaki seçeneklerden kendi yanıtlarını oluşturan birini işaretlemeleri istenmiştir. Üç ölçekte de yanıtların her ikisinin de kendi durumlarına uygun olmadığını düşünmeleri durumunda daha uygun olanını seçmeleri söylenmiştir. Her iki seçeneğin birden işaretlenmemesi ve atlama yapılmaması konusunda da gerekli uyarılarda bulunulmuştur.

3.3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması (Data Analysis and Comment)

Araştırmada, toplanan veriler, araştırmacının amacına uygun olarak çözümlenmiştir. Bunun için araştırmada kullanılan "Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği"ne deneklerin vermiş oldukları yanıtlar, yanıt anahtarı kullanılarak puanlanmıştır. Böylece, toplam benlik saygısı puanı ve ölçeğin alt ölçeklerine ait genel benlik saygısı, sosyal benlik saygısı, ev-aile ilişkileri benlik saygısı ve akademik benlik saygısına ait puanlar elde edilmiştir. Deneklerin vermiş oldukları yanıtların her uygun maddesi "1" puan karşılığında olup, bu puanlar ölçek üzerinde yazılmıştır. Yüksek puanlar, deneklerin toplam benlik saygısı ve diğer benlik saygılarının yüksek olduklarını göstermektedir.

Yine, araştırmada kullanılan "Çocuklar İçin Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği"ne, deneklerin vermiş oldukları yanıtlar, yanıt anahtarı kullanılarak puanlanmıştır. Deneklerin vermiş oldukları yanıtların her biri "1" puan karşılığında olup, bu puanlar ölçek üzerinde yazılmıştır. Yüksek puanlar, deneklerin denetim odağını dışta algılama, düşük puanlar ise, deneklerin denetim odağını içte algılama eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Araştırmada kullanılan "Beck Umutsuzluk Ölçeği"nde de deneklerin vermiş oldukları yanıtlar, yanıt anahtarı kullanılarak puanlanmıştır. Deneklerin vermiş oldukları yanıtların her biri "1" puan karşılığında olup, bu puanlar ölçek üzerinde yazılmıştır. Beck Umutsuzluk Ölçeği'nden alınan puan yükseldikçe, bireyin umutsuzluk düzeyinin yükseldiği, puan azaldıkça da bireyin umutsuzluk düzeyinin azaldığı görülmektedir.

Deneklerin (sokakta çalıştırılan çocuklar ve sokakta çalıştırılmayan çocuklar), uygulanan üç ayrı ölçekten aldıkları puanlar, ayrı ayrı tablolara geçirilmiştir.

Yukarıda belirtilen iki örneklem grubundan elde edilen veriler sonucunda, değişkenlerin ortalamaları arasında, manidar farklar bulunup bulunmadığını saptamak için t Testi uygulanmıştır.

5. BULGULAR (FINDINGS)

5.1. Benlik Saygısına İlişkin Bulgular (Findings about Self-Esteem)

Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların "Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği" ile ölçülen benlik saygısı puanları ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların toplam benlik saygıları

(Table 1. The total self-esteems of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	26,12	5,15	1,03	48	-0,79	0,66
Sokakta çalıştırılmayan	25	27,28	5,17	1,03	48		

.05 düzeyinde anlamlı değil.

Görülebileceği gibi, iki grup ortalamaları arasındaki fark yine beklenen yönde olmakla birlikte .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların "Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği" ile ölçülen genel benlik saygısı puanları ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların genel benlik saygıları

(Table 2. The general self-esteems of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	12,64	3,13	0,62	48	-0,11	0,17
Sokakta çalıştırılmayan	25	12,76	4,20	0,84	48		

.05 düzeyinde anlamlı değil.

Görülebileceği gibi, iki grup ortalamaları arasındaki fark yine beklenen yönde olmakla birlikte .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların "Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği" ile ölçülen sosyal benlik saygısı puanları ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların sosyal benlik saygıları

(Table 3. The social self-esteems of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	4,76	1,61	0,32	48	-0,39	0,11
Sokakta çalıştırılmayan	25	4,92	1,25	0,25	48		

.05 düzeyinde anlamlı değil.

Görülebileceği gibi, iki grup ortalamaları arasındaki fark yine beklenen yönde olmakla birlikte .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların "Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği" ile ölçülen ev-aile ilişkileri benlik saygısı puanları ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların ev-aile ilişkileri benlik saygıları

(Table 4. The home-family relationships of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	4,40	1,19	0,23	48	-1,68	0,95
Sokakta çalıştırılmayan	25	4,96	1,17	0,23	48		

.05 düzeyinde anlamlı değil.

Görülebileceği gibi, iki grup ortalamaları arasındaki fark yine beklenen yönde olmakla birlikte .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların "Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği" ile ölçülen akademik benlik saygısı puanları ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların akademik benlik saygıları
(Table 5. The academic self-esteems of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	4,32	1,63	0,32	48	-0,75	0,24
Sokakta çalıştırılmayan	25	4,64	1,38	0,27	48		

.05 düzeyinde anlamlı değil.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, iki grup ortalamaları arasındaki fark yine beklenen yönde olmakla birlikte .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır.

4.2. Denetim Odağına İlişkin Bulgular (Findings about Audit Focus)

İki araştırma grubuna yöntem bölümünde anlatılan "Çocuklar İçin Nowicki-Stricland Denetim Odağı Ölçeği" ile ölçülen denetim odağı algısı puanları ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi sonucu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların denetim odakları
(Table 6. The locus of control of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	17,24	4,97	0,99	48	2,69	0,06
Sokakta çalıştırılmayan	25	20,44	3,24	0,64	48		

.05 düzeyinde anlamlı değil.

İki grubun denetim odağı puan ortalamaları arasındaki fark beklenen yönde olmakla birlikte anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

5.3. Umutsuzluk Düzeyine İlişkin Bulgular (Findings About The Hopelessness Level)

Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan araştırma gruplarına uygulanan "Beck Umutsuzluk Ölçeği" ile ölçülen umutsuzluk düzeylerine ilişkin puanlarının ortalamaları ile bunlara uygulanan t Testi sonucu Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukların umutsuzluk düzeyleri
(Table 7. The hopelessness levels of children who are forced to work and not to work on the street)

	N	\bar{X}	Standart Sapma	Standart Hata	Sd	t	p
Sokakta çalıştırılan	25	6,12	4,02	0,80	48	1,98	0,007*
Sokakta çalıştırılmayan	25	4,32	2,07	0,41	48		

.01 düzeyinde anlamlı

Tablo 7'de görüldüğü gibi, sokakta çalıştırılan grupla çalıştırılmayan grup ortalamaları arasındaki fark .01 düzeyinde

anlamli bulunmuştur. Diğ er bir deyiş le, sokakta ç alıştırılan ç ocukların umutsuzluk düzeyleri, sokakta ç alıştırılmayan ç ocukların umutsuzluk düzeylerine göre daha yüksektir. Yani bu ç ocukların, daha umutsuz oldukları görölmektedir.

5. SONUÇLAR (CONCLUSIONS)

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde, sokakta ç alıştırılan grupla, sokakta ç alıştırılmayan grup arasında benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeyleri bakımından anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığı araştırılmıştır.

Ancak, sokakta ç alıştırılan grupla, sokakta ç alıştırılmayan grup arasında benlik saygısı ve benlik saygısının alt boyutları olan; genel benlik saygısı, sosyal benlik saygısı, ev ve aile ilişkileri benlik saygısı ve akademik benlik saygısı puan ortalamaları arasında beklenen fark olmakla birlikte, bu farklılıkların anlamlı sayılabilecek düzeyde yüksek olmadığı görölmektedir. şimş ek ve Erol (2003) tarafından yapılan araştırmada, sokakta ç alışan ç ocuklarda davranış ve duygusal sorunların ç alışmayan ç ocuklardan daha fazla olduğu, ayrıca sokakta ç alışan ç ocukların yeterli puanlarının da daha düşük olduğu saptanmıştır.

Yine sokakta ç alıştırılan ve ç alıştırılmayan grupların denetim odağına ilişkin ortalamaları arasındaki farkta anlamlı bulunmamıştır. Ancak, sokakta ç alıştırılan ç ocukların denetim odağı puan ortalamalarının, sokakta ç alıştırılmayan ç ocukların denetim odağı puan ortalamalarından daha düşük bulunmuştur. Bu sonuç, sokakta ç alıştırılan ç ocukların daha iç ten denetimli, sokakta ç alıştırılmayan ç ocukların ise daha dış tan denetimli olduklarını düş ündürmektedir. Bu durum, anlamlılık düzeyine ulaşmasa da, araştırma denencesinde beklenilenin tersine bir bulgu elde edildiğini göstermektedir.

Phares (1976) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre; iç ten denetimlilerin dış tan denetimlilere göre daha fazla kişisel sorumluluk aldıklarını ve sorunlarının ç özümü için daha fazla ç aba harcadıklarını ortaya koymuştur.

Ayrıca Chance (1965) denetim odağının ailesel belirleyicilerine ilişkin yapmış olduğu bir araştırmada, ç ocuklarından erken yaşlarda bağımsızlık bekleyen annelerin ç ocuklarının daha iç ten denetimli oldukları görölmüştür. Dolayısıyla sokakta ç alıştırılan ç ocukların, küçük yaşta sorumluluk almaları, daha bağımsız hareket etmeleri, onların denetim odağı puan ortalamalarının daha düşük olmasında, yani anlamlılık düzeyine ulaşmasa da ç alıştırılmayanlara göre daha iç ten denetimli olmalarında etken olduğunu düş ündürmektedir.

Araştırma gruplarının umutsuzluk düzeylerini ölçmek için "Beck Umutsuzluk Ölç eği" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda iki grup arasında umutsuzluk düzeyleri bakımından anlamlı farklılık bulunmuştur. Sokakta ç alıştırılan ç ocukların umutsuzluk düzeyleri ç alıştırılmayan ç ocuklara göre daha yüksek bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç, sokakta ç alıştırılan ç ocukların ç alıştırılmayan ç ocuklara göre daha umutsuz ç ocuklar olduklarını göstermiştir.

İkizoğlu ve arkadaşları (2007), ç alışan ç ocukların kazançlarını yeterli bulmama ile ç alışma koşullarından memnun olmama durumunun, ç ocukların umutsuzluk düzeylerinde etkisi olduğunu belirtmektedirler.

Sokaklarda her türlü ruhsal, fiziksel ve cinsel istismarla karşılaşma riski altında olan bu ç ocuklar uluslar arası alanda "risk altındaki ç ocuklar" olarak tanımlanmaktadır (İlıcak, 2003). Erken yaşlarda sokaklarda, çeşitli risklerle karşılaşma olasılığı çok yüksek olan, belki de bu risk ve tehlikeleri yaşayan bu ç ocukların umutsuzluk düzeylerinin düşük ç ıkmasının nedeni yaşadıkları bu olaylar olabilir.

Genel olarak gruplar arasında, sadece, umutsuzluk düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırma kapsamına alınan iki grup eşleştirilirken, sokakta çalıştırılmayan çocuklar seçilirken, sokakta çalıştırılan çocukların yaşadıkları çevrelerinden örneğin; komşuları arasından seçilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki, şartları elverişsiz bölgelerde yaşayan tüm çocuklarımız, sokakta çalışsın ya da çalışmasın hemen hemen hepsi risk altında olan çocuklardır. Bu çocukların, ana babalarının eğitim düzeylerinin yetersiz olması, çoğunlukla parçalanmış aile yapılarına sahip olmaları, yeterince ana babalarından kabul ve sevgi görememiş olmaları, ana babalarının işsizlik ve ekonomik sorunları, yaşam standartlarının çok düşük olması vb. onların kişilik gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. İkizoğlu ve arkadaşlarının (2007) belirttiği gibi, çocuğun çalışma nedenleri arasında, ailesinin ve dolayısıyla kendisinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar önde gelmektedir.

Özellikle, böylesine çevrelerde ve yaşam koşullarında yaşayan çocuklarımızın korunması, onları geleceğin etkin, üretken ve topluma yararlı birer yetişkin olarak yetişmesi için ilgili kurumların acilen gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Ilıcak'ın (2003) belirttiği gibi, sokakta çalışan çocuk bir süre sonra sokakta yaşayan, dilenen ya da madde bağımlısı olan çocuk olabilmektedir.

Ayrıca, sokakta çalıştırılmayan çocuklar da, eğer aynı kaderi paylaşıyorsa, yani aynı çevrede benzer aile ortamlarında ve yetersiz sosyoekonomik koşullarda yaşıyorlarsa bir süre sonra sokakta çalıştırılan çocuk konumuna gelebileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, aile ve okul odaklı çalışmaların yapılandırılması ve yasal destek sisteminin güçlendirilmesi ve işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Burada asıl olan, doğru yöntemlerin uygun bir şekilde ve eğitilmiş uzman personel tarafından uygulanmasıdır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Alp, H., Özkan, B., Altınkaynak, S., Orbak, Z., Yiğit, H. ve Ertekin, V., (2000). "Erzurum'da Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Demografik Özellikleri", Türk Pediatri Arşivi, Cilt: 35, Sayı: 2, ss: 119-123.
- Altıntaş, B., (2003). Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atauz, S., (1990). Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları. Ankara: Unicef Yayınları.
- Aybek, B. ve Çelik, M., (2005). "Adana İlinde Sokakta Çalışan Çocukların Bazı Demografik Özellikleri Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1.
- Aydın, F., (1998). "Çocuk Yuvasında Ve Ailesi Yanında Yaşayan Çocukların Benlik Saygılarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", Yayınlanmamış Lisans Bitirme Çalışması. U.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü.
- Başal, H.A., (1983). "Çevre Büyüklüğü ve 10-12 Yaş İlkokul Çocuklarında Denetim Odağı (Locus of Control)," Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Başal, H.A., (1992). "Okulöncesi Eğitimin Bazı Değişkenler Bakımından Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başal, H.A. ve Dönmez, A., (1984). "Çevre Büyüklüğü ve 10-12 Yaş İlkokul Çocuklarında Denetim Odağı (Locus of Control)," Eğitim ve Bilim Dergisi. Cilt: 9, Sayı: 49, ss: 10-19.

- Beck, A.T., Lesker, D., and Trexler, L., (1974). The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Sayı: 42, ss:861-865.
- Bilgin, R., (2009). "Diyarbakır'da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.esosder.org, Cilt: 8, Sayı: 27, ss: 232-244.
- Cherulnik, P.D. and Citrin, M.M., (1974). "Individual Differences In Psychological Reactance: The Interaction Between Locus Of Control And Mode Of Elimination Of Freedom". *Journal of Personality and Social Psychology*, Number: 29, pp: 398-404.
- Coleman, J.S., Campbell, E.Q., Hobson, C.J., McPartland, J., Mood, A.M., Weinfeld, F.D., and York, R.L., (1966). *Equality of Educational Opportunity*. Washington, D.C.: United States Government Printing Office.
- Crandall, V.C., Katkovsky, W., and Crandall, V.J., (1965). "Children's Beliefs In Their Control Of Reinforcements In Intellectual Academic Achievement Behaviors". *Child Development*, Number: 36, pp: 91-109.
- Crowne, D.P. and Liverant, S., (1963). "Conformity Under Varying Conditions Of Personal Commitment". *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Number: 66, pp: 547-555.
- Çırak, Y. ve Çivitçi, N., (2004). "Malatya İlinde Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Bir İnceleme", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 8. Online: http://web.inonu.edu.tr/~efdergi/dergi/Cirak_Civitci.htm,
- Davis, W.L. and Davis, D.E., (1972). "Internal-External Control And Attribution Of Responsibility For Success And Failure". *Journal of Personality*, Number: 40, pp: 123-136.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (2002). I. Dönem Hane Halkı İş Gücü Anket.
- Dönmez, A., (1985). "Denetim Odağı, Kendine Saygı ve Üç Değişken: Çevre Büyüklüğü, Yaş, Aile Ortamı". *Eğitim ve Bilim Dergisi*. Cilt: 10, Sayı: 55, ss: 4-15.
- Durak, A., (1994). "Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Türk Psikoloji Dergisi*, Sayı: 9, ss :1-11.
- Durak, A., (2005). "İntihar Olasılığı: Yaşam Sürdürme Nedenleri, Umutsuzluk ve Yalnızlık Açısından Bir İnceleme," *Türk Psikiyatri Dergisi*. ss. 29-30.
- Ekşi, H., Otrar, M. ve Yukay, M., (2003). "Ön Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Yoksulluk, Öz Saygı ve Umutsuzluk Düzeyleri Açısından İncelenmesi". *Deniz Feneri Derneği, Yoksulluk Sempozyumu'nda sunulan bildiri, İstanbul*.
- Güçray, S., (1989). "Çocuk Yuvasında ve Ailesi Yanında Kalan 9, 10, 11 Yaş Çocuklarının Öz Saygı Gelişimini Etkileyen Faktörler", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Gür, A., (1996). "Ergenlerde Depresyon ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- İkizoğlu, M., Önal Dölek, B. ve Gökçearsan Çifçi, E., (2007). "Çalışan Çocukların Sorunları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt: 18: Sayı: 2.

- Kağıtçıbaşı, Ç., (1972). Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları: İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kan, İ., (1998). Biyoistatistik. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, (3. Baskı).
- Karasar, N., (1998). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Khan S.A. ve Talal, H., (1986). Street Children: A Growing Urban Tragedy, (der.) S.A. Khan ve H. Talal, London, George Weidenfeld & Nicolson Lmt.
- Küntay, E., (1998). "Polis-Çocuk İlişkisi", Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri, Ankara, T.C.Emniyet Gen. Müd. Asayiş Daire Bşk. Yayın no:3, ss:138-144.
- Lefcourt, H.M., (1976). Locus of Control: Current Trends in Theory and Research. Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ilıcak, G.G., (2003). "Sokaktaki Küçük Adımlar", Çoluk Çocuk Dergisi, ss: 30-32.
- MacDonald, A.P., (1973). "Internal And External Locus Of Control," Robinson, J.P., ve Shaver, P.R. (Edit) Measures of Social Psychological Attitudes. Institute for Social Research, Ann Arbor.
- Nowicki, S. and Strickland, B.R.A., (1973). "Locus Of Control Scale For Children". Journal of Consulting and Clinical Psychology, Number: 40, pp: 148-154.
- Onur, E.P., (1984). "Çocuklarda Öz Güven ve Koşulları", Üçüncü Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Ankara: Psikologlar Derneği, ss: 85-99.
- Özalpuk, B., (2006). "Sokakta Çalışan Çocuklar (Diyarbakır Örneği)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, M., (2007). "Sokakta Çalışan Ve Suç İşlemiş Çocukların Toplumsal Ve Bireysel Uyum Ve Davranış Bozukluklarının Ölçülmesi", Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Phares, E.J., (1976). Locus of Control: A Personality Determinant of Behavior. Morristown, N.J.: General Learning Press.
- Pişkin, M., (1996). "Türk ve İngiliz Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı Yönünden Karşılaştırılması", Üçüncü Ulusal Psikolojik ve Rehberlik Kongresi, 15-16 Nisan 1996, Adana.
- Polat, O., (2002). Sokak Çocukları. İstanbul: Sokak Çocukları Rehabilitasyon Derneği.
- Rotter, J.B., (1954). Social Learning and Clinical Psychology. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Rotter, J.B., Chance, J.E., and Phares, E.J., (1972). Applications of A Social Learning Theory Of Personality. New York: Holt, Rinehart ve Winston.
- Rotter, J.B., (1966). "Generalized Expectancies For Internal Versus External Control of Reinforcements". Psychological Monographs, Number: 80, pp: 1-28.
- Sayar, M.K., Öztürk, M. ve Acar, B., (2000). "Aşırı Dozda İlaç Alımıyla İntihar Girişiminde Bulunan Ergenlerde Psikolojik Etkenler", Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, Cilt: 10, Sayı: 3, ss: 133-138.

- Strickland, B.R., (1978). "Internal-External Expectancies and Health-Related Behaviors". Journal of Consulting and Clinical Psychology, Volume: 46, Number: 6, pp: 1192-1211.
- Şimşek, Z. ve Erol, N., (2003). "Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranışsal Ve Duygusal Sorunlar", Toplum Ve Sosyal Hizmet Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2.
- Şişman, Y., (2004). "Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları Ve Gelecek Beklentileri: Sorunlar Ve Çözüm Önerilerine Yönelik Eskişehir Örneği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Tiryakioğlu, B., (1991). Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Bilim serisi 7.
- Zeytinoğlu, S., (1989). "Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları", Türkiye'de Çocuğun Durumu, Ankara, T.C. Başbakanlık DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı ve Unicef, ss: 241-253.